

Fig. 1. Oesterschelpen, in 1997 gevonden in een kelder onder het voormalige Camminghaslot te Ballum. Foto Pieter Jan Borsch.

Karel Essink

A historic culture of oysters *Ostrea edulis* on the island of Ameland (1717-1723).

Summary. In 1979 construction works for a new wing of the town hall on the Dutch island of Ameland revealed an old cellar containing large quantities of shells of the European flat oyster *Ostrea edulis* Linnaeus, 1758. These shells are believed to have been cultured at a local oyster bed that was stocked with young oysters from Colchester and Beversom (Thames estuary, England). A sample of the oyster shells has been kept in a local museum; measurements of these shells were taken in 2018.

Inleiding

Ritske van Jelmera was de eerste Heer van Ameland. Ten zuiden van Ballum bouwde hij tussen 1400 en 1404, of misschien pas iets later (Giezen, 2017), een statige behuizing die per schip goed bereikbaar was. Later verkreeg kleinzoon Hayo door te trouwen met de weduwe van Sicke Pieters van Cammingha veel bezit van de Cammingha's en verwierf hij tevens de titel Heer van Ameland. De Cammingha's hielden deze positie 200 jaar. De laatste Cammingha stierf in 1681. Het Camminghaslot (fig. 2) werd in 1829 afgebroken. Het eiland ging later via vererving over in handen van de familie Thoe Schwartzenberg Hohenlandsberg, die het in 1704 weer verkocht aan Amalia (Henriette Amalia) van Anhalt Dessau. Zij kocht het voor haar minderjarige zoon Johan Willem Friso, de latere erfstadhouder van Friesland. Ameland is sindsdien in handen van de Oranjes. De huidige koning Willem Alexander draagt nu nog de titel Erf- en Vrijheer van Ameland.

Op de plek van het vroegere Camminghaslot staat nu het gemeentehuis van Ameland. In juni 1997 werden hier bij bouwwerkzaamheden voor de oostelijke vleugel enkele oude waterputten gevonden en in een kelder een zeer groot aantal oesterschelpen (fig. 1), meer dan een kubieke meter (persoonlijke mededeling Joop de Jong). Een klein deel van deze oesterschelpen werd door Joop de Jong verzameld en opgeslagen in het depot van Cultuurhistorisch museum 'Sorgdrager' te Hollum (Ameland). In dit artikel wordt uit de doeken gedaan hoe de adellijke bewoners van het Camminghaslot tot het kweken van oesters kwamen. Hierbij maak ik gebruik van de resultaten van het archiefonderzoek door S.J. van der Molen, waarover hij publiceerde in de Leeuwarder Courant van 3 oktober 1959, en van de tentoonstellingsgids over Visserij op Ameland (Straatsma, 1986).

Marijke Muoi

Stadhouder Johan Willem Friso overleed in 1711 door verdrinking in het Hollandsch Diep. Zijn weduwe Maria Louisa van Hessen-Kassel – in de Friese volksmond Marijke Muoi (muoike = tante) genoemd – was een ondernemende vrouw, zeker in de periode tot 1731 waarin zij regentes was voor haar minderjarige zoon, de latere stadhouder Willem IV. In 1717 liet zij ten zuiden van het Camminghaslot buitendijks een oesterbank aanleggen, met als doel hier een winstgevend bedrijf van te maken. Dit was een gebied dat ten opzichte van najaars- en winterstormen uit het noordwesten in de beschutting lag van het westelijk duinboogcomplex ‘Hollum-Ballum’. Via een wadgeul, de Ballumer sloot, kon het water uit de Waddenzee het gebied bij vloed overstroom en was de oesterbank ook per schip bereikbaar (fig. 3).

Plakkaat

Middels een plakkaat maakte Marije Muoi op 18 oktober 1717 de aanleg van de oesterbank bekend, waarbij tevens de omvang van de boete werd aangegeven die zou worden opgelegd bij aanbrengen van schade aan, dan wel diefstal van oesters van deze oesterbank:

“Dat also wij aen de suijdoostkant van ons slot Ballum op onse vrije en erf-Heerlykheit Amelandt aen het strant met een inham hebben doen maecken een oesterbanck tot aenqueekingende conservatie van Engelse oesters, niemant het sij ingestenen of vreemdelingen hun sullen verstouten om daer aen eenige turbe of schade te doen, veel minder oesters te vangen of weg te nemen bij poene om als dief daerover gestraft te sullen worden; ordonneeren ook en verbieden allen en een iegelijk, wie het mag sijn, omme altoos op het land anderhalfhondert treden van de voorschrevene Oesterbanck af te blijven en aen de seekant een musketschoot, bij poene van twee ponden groot, in cas van contraventie aen de Heerlykheit te verbeuren...”

Advies uit Zeeland

Kennelijk had Marijke Muoi met de nieuwe oesterbank weinig succes, want in 1718 stuurde zij haar rentmeester Gerbrandus Metz naar Zierikzee om zich daar op de hoogte te stellen van de oesterkweekmethoden. Waarschijnlijk is de nieuwe oesterbank tijdens de Kerstvloed in 1717 weggevaagd. Toen spoelden op Texel, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog dijken en huizen weg. In het Amelandse dorp Nes drong het zeewater zelfs binnen in de hoogst gelegen huizen. Rentmeester Gerbrandus Metz vermeldt inderdaad in zijn (in het ‘Nassau Archief’ bewaard gebleven) verslag dat de eerste oesterbank door de decemberstorm in 1717 was verwoest. Daarna viel de winter in en waren er nieuwe stormen in januari (Buisman, 2006).

Hoe het ook zij, Metz kwam in Zeeland in contact met de schipper Marinus Cau, die vertelde dat hij elk voorjaar een partij jonge oesters uit Wales moest halen om ‘uit te strooien’ in vier oesterputten in Yerseke. Ook werden elk voorjaar kleine oesters uit Jutland (vermoedelijk uit de Limfjord) naar oesterputten bij Oost-Duiveland gehaald. In datzelfde jaar heeft Marinus Cau ook advies gegeven over de aanleg van de oesterbank bij Ballum:

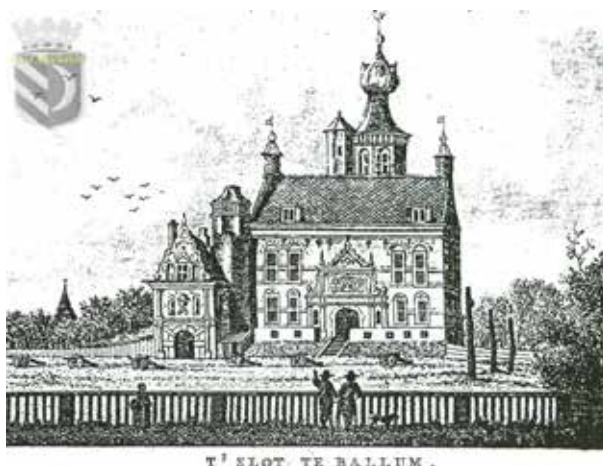

Fig. 2. Impressie van het Camminghaslot bij Ballum op Ameland. Bron: amelandherhistorie.nl/

“Eerstelijck dat de plaetz alwaer de oesters gelegen hebben volcomentlijck sal worden geslegt ende effen gemaect. Dat daerna in deselve plaetse sal gebraght worden een partij schelpen ofte schil, en over gestroijt worden tot de dikte van ongeveer een halve Voet. Dat na sulcks op 't selve schil de Oesters dunnetjes met de handen overgesmeten moeten worden. Dat ingevalle de gelegte Oesters met eenige vuylnis 't sij zeegroen ofte Wier moghten overdeckt worden dat deselve als dan met een rieuwe ofte harcke moeten gesuyvert worden”.

Om deze oesterbankaanleg uit te proberen ried Cau aan 40 ton oesters uit Zierikzee te laten komen, tegen een prijs van 50 Caroligulden. Of deze aanpak succes heeft gehad is onbekend. Wel kwam er een vervolg.

Oesters uit Engeland

In oktober 1721 kreeg rentmeester Metz van Marijke Muoi opdracht om naar Engeland te gaan en daar 40 ton Beversomse (uit het Theems estuarium?) en 70 ton Colchester oesters in te kopen en deze naar Ameland te laten transporteren. Een zekere Andries Pieters Daeler, afkomstig van Nes op Ameland, had ook opdracht gekregen naar Engeland te gaan. Hij keerde terug naar Ameland in gezelschap van Thomas Elws, 74 jaar oud en met al 60 jaar ervaring als oesterkweker. Deze Elws verklaarde, na de oesterbank op Ameland gezien te hebben, dat deze niet nog beter aangelegd had kunnen worden en dat hij in Engeland ook geen beter aangelegde bank kende.

Marijke Muoi stelde voor het beschermen van deze nieuwe oesterbank (fig. 4), die op een iets andere locatie was gelegen dan de bank uit 1717, een nieuw plakkaat op. Voor deze bank “synde rontom bestekt en bepaelt to aenqueekingende van Engelse oesters” werd wederom bepaald dat niemand binnen de aangebrachte afpaling mocht komen, tenzij dit nodig was om daar lopend vee weg te halen. Het steken van [gras]zoden in de nabijheid voor het maken van dijken werd streng verboden.

Fig. 3. Westelijk deel van Ameland. Uitsnede uit een kaart getekend door Pieter de la Rive (1731). Duidelijk zichtbaar is het westelijke duinboogcomplex met de dorpen Hollum (links) en Ballum met het Camminghaslot (rechts). Ten zuiden van Ballum is de Ballumersloot met "N" aangegeven. Achter het rechter duincomplex ligt het dorp Nes. Opmerkelijk is dat de legenda van de kaart is weergegeven op een oesterschelp. Bron: Tresoar, Fries Kaartenkabinet; Toegangsnr. 49; kaartnr. 19189.

Oesters gemeten

Een klein deel van de oesters die in 1979 in een kelder van het voormalige Camminghaslot werden gevonden is bewaard gebleven in het depot van het museum 'Sorgdrager'. Johan Krol (Natuur Centrum Ameland) trof daar in juli 2018 een plastic zak met 36 schelpkleppen aan (fig. 2). Van elke klep mat hij de grootste lengte en de grootste breedte en noteerde of het een bovenklep ('plat') of onderklep ('bol') betrof. De platte kleppen (n=15) varieerden in lengte van 60 tot 104 mm, de bolle kleppen (n=21) van 70 tot 113 mm. In fig. 5 zijn van elke schelpklep de lengte en breedte tegen elkaar uitgezet.

Hoe groot de uit Engeland afkomstige oesters waren op het moment dat ze op de bank van Marijke Muoi werden uitgezet kon ik nergens vinden. Ik neem aan dat deze oesters minstens 1

jaar oud waren, d.w.z. maximaal 40 mm groot. Maar misschien ook wel 2 jaar oud (dan 40-60 mm groot: Havinga, 1932; Korringa, 1952). Dit zou betekenen dat de in fig. 2 weergegeven oesters 3 à 4 jaar oud moeten zijn geweest. De grootste van de gemeten oesters, met een schelpenlengte van rond 100 mm, moeten zeker 5 à 6 jaar oud zijn geweest.

Dat roept meteen een interessante vraag op. Namelijk: waren deze oesters wel afkomstig van de oesterbank van Marijke Muoi? Mij lijkt dat het niet de oesters kunnen zijn geweest waarmee in 1717 de eerste oesterbank werd aangelegd, want deze werden hoogstwaarschijnlijk door de Kerstvloed van 1717 weggevaagd. Als meteen in het jaar daarop, in 1718, een nieuwe oesterbank zou zijn aangelegd, dan zouden deze oesters hebben kunnen groeien tot er nieuwe stormen optraden in 1723 en 1724. Dat zou lang genoeg geweest kunnen zijn om een schelpenlengte van ca. 100 mm te bereiken. Er valt echter niet uit te sluiten dat de in de oude kelder van het Camminghaslot gevonden oesterschelpen een andere herkomst hadden. Naar die herkomst kunnen we slechts gissen.

Einde van de oesterbank?

Verdere berichten over het wel en wee van de oesterteelt door Marijke Muoi zijn mij niet bekend. De in het Nationaal Archief gevonden informatie had slechts betrekking op de aanleg en het onderhoud van een oesterbank op Ameland in de periode 1717-1721 (Nassause Domeinraad, 1581-1811).

In oktober 1723 trof een nieuwe storm Ameland en kort daarop, in december 1724, was er weer een zware storm, die nu over heel West-Europa raasde (Buisman, 2006). Ik kan me voorstellen dat hierdoor weer ernstige schade is aangericht aan de op Ameland

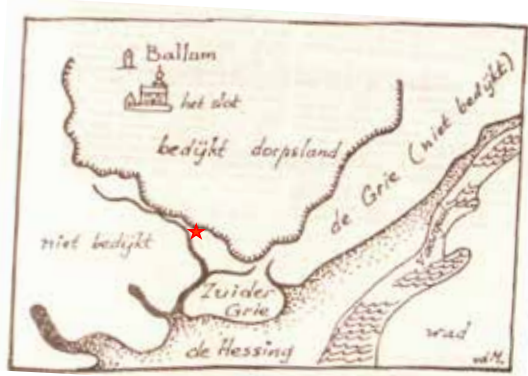

Fig. 4. Detailschets van de ligging van de oesterbank uit 1718 ten opzichte van het Camminghaslot en Ballum. Schets door S.J. van der Molen in de Leeuwarder Courant van 3-10-1959.

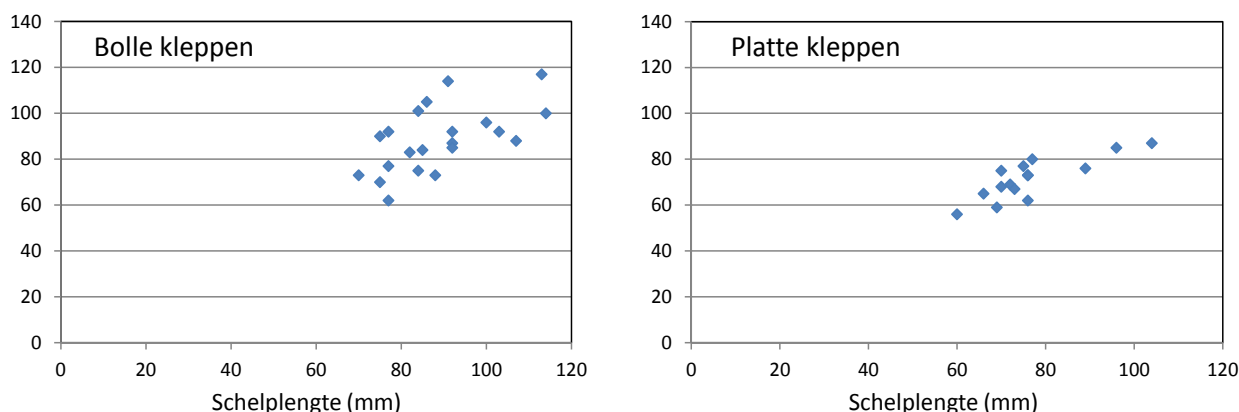

Fig. 5. Grafieken waarin de lengte en breedte van de oesterkleppen uit het Camminghaslot tegen elkaar zijn uitgezet. Schelpmetingen: Johan Krol.

aangelegde oesterbank, waarna dit project misschien wel werd beëindigd.

Hoe het ook zij, de vraag blijft of Marijke Muoi met haar op Ameland gekweekte oesters heeft kunnen concurreren met import uit Engeland. Oesters uit Colchester en Beversom deden het goed op de Nederlandse markt, zo blijkt uit diverse krantenadvertenties uit het midden van de 18e eeuw, die op delfher.nl te vinden zijn. Eén van die advertenties luidde: “By JOHANNES BOUWMEESTER in het logement, het POORTJE, of het Nieuw Heeren Logement te Leeuwarden by de Waag, zyn vers en dagelyks te bekomen keurlyke Engelsche Colchester OESTERS, ongeopend voor 22 Stuivers, en geopend voor 26 Stuivers per hondert” (Leeuwarder Saturdayse Courant, den 8 February 1755). Een andere advertentie: “t’Amsterd. by HENDRIK DE HOOGH, agter de Beurs in No 6, in ’t Fruit- en Oesterhuis, daar de Oester-Knegt uitsteekt, zyn te bekomen, oprechte varsche Engelsche COLCHESTER en groote BEVERSOMSsche OESTERS, opgemaakt voor 24 stuiv. de hondert, en onopgemaakt voor f 1; ook by hele, halve en quart Tonnen en minder.” (Amsterdamsche Courant; 07-03-1765).

Dankwoord

Graag dank ik Joop de Jong, directeur van Stichting Amelander Musea, voor zijn toestemming de in het museumdepot opgeslagen oesterschelpen te laten fotograferen en opmeten, voor welk werk Johan Krol, bioloog bij Natuur Centrum Ameland, wordt bedankt. Pieter Jan Borsch en Douwe de Boer (beiden Stichting De Ouwe Pôlle) hielpen bij de beantwoording van enkele vragen.

Geraadpleegde bronnen

- BUISMAN, J., 2006. Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, Deel 5: 1675-1750. – Uitgave Van Wijnen, Franeker.
- GIEZEN, J.H.F., 2017. Het Slot van Ballum; de geschiedenis van het Camminghaslot zichtbaar gemaakt. – Uitgave MooiePlatenMakers i.s.m. Stichting De Ouwe Pôlle, Hollum.
- HAVINGA, B., 1932. Austern- und Muschelkultur. In: H. Lübbert & E. Ehrenbaum (Herausgeber), Handbuch der Seefischerei Nordeuropas, Band VII, Heft 5. – Schweitzerbart, Stuttgart.
- KORRINGA, P., 1952. Recent advances in oyster biology. – Quarterly Review of Biology 27: 266-308 & 539-565.
- NASSAUSE DOMEINRAAD, 1581-1811. Stukken betreffende de aanleg en onderhoud van een oesterbank voor de kust van Ameland, 1717-1721. – Nationaal Archief, Toegangsnr. 1.08.11; Inventarisnr. 1892.
- STRAATSMA, O., 1986. Visserij op Ameland. – [Gids bij] Expositie Stichting De Ouwe Pôlle, Ameland: 40-41.
- VAN DER MOLEN, S.J., 1959. Vorstelijke oesterteelt in achttiende eeuw. Marijkemuoi liet bij Ballum op Grie in 1717 een oesterbank aanleggen. – Leeuwarder Courant, 3 oktober 1959.

Adres van de auteur
karelessink@hetnet.nl